

ISKOLA

A KÖZÉPISKOLA TANTERVEI.

A hazai iskolaügy legfontosabb tényezője, a középiskola, külső és belső szervezetében egyaránt megállapodottsághoz jutott. Külső szervezetét az 1883-ki országos törvény, belső szervezetét: a tavaly megjelent realiskolai tanterv, s az idén megjelent gymnasiumi tanterv állapította meg. A középiskolai élet alkotmánya lelt az idézett intézkedésekben egyidőre, sokan vélik, még többen óhajtják, hosszú időre megoldást. Immár az van hátra, hogy a megszabott kereten belül, a beállított erők szabadon, mindenekfölött biztossággal működjenek, hogy kifejlődjék a szellemi életnek ama virágzása, mely az öntudatos cél s a vállvetett közreműködés mellett el nem maradhat.

Meg ha oly éles kritikát találná is az olvasó az alanti, — s e folyóirat következő számaiban közlendő, — a középiskolai tantervekre vonatkozó sorokban, ne zárkozzék el meggyőződésünk amaz őszinte szava előtt, hogy e tanterveket, az előbbi rendezetlen állapotokkal szemben nyereségnek tartjuk. Nyereség, mely a mult fogyatkozásában és zaklattatásaiban találja magyarázatát — s egyuttal itéletét.

A kiállt küzdelmek — ezt kell feltennünk legalább — nem lomha iszap módjára verődtek le, mintegy kifáradva, ez iskolai intézkedésekben; megfordítva a grande doloris ingenium-ától hajtva — jegőcözöltek egy vezér eszme, egy gondolat köré.

Mért ne lehetne hát föltételezni, hogy az itt kifejezést nyert vezérgondolat mellett, más eszmék, más törekvések és fölsarjzhattak a közoktatás küzdelmeiben? És ha igen; mért ne ismerhetnök el e más, talán jobb, csakhogy e valósításra még meg nem ért eszmék ama jogát, hogy odaállítsák mértéküket az elért alkotás elé, e felhívással: Lássuk mien vajudtál! mit szültél!

Aztán, az sem mellékes dolog, vert-e egyenes utat magának az e tantervekben megvalósúlt eszme, és sodrában felszívta-e a küzdelem élettevő elemeit, hogy mint életteljes alkotás álljon előttiünk? vagy pedig netán

ugy esett a dolog, hogy az eszme elbukott a küzdelmek áradatában s nem maradt belőle más, mint a tehetetlen megalkuvás torzszülöttje?

Melyik tehát?

Egyelőre maradjunk adósok a felelettel. Sőt ha azt kellene is majdan elhinnünk, hogy tanterveinknek fölötte csekély a philosophiai értéke, még akkor is leljünk enyhülést, nagy eszméktől idegenkedő korunknak, a detail munkában gyönyörködő sikereiben, melyek e tantervektől meg nem tagadhatók.

Nem utolsó elismerés az, egy közigazgatási apparatus felől, hogy megdolgoztatja embereit. E megdolgoztatásnak kézzel fogható gyümölcse a kezünk alatti két tanterv.

I.

A gymnasiumi tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások. Kiadattak a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1879. évi 17630, 1880. évi 16179, 1883. évi 26777 és 1887. évi 8619 sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1887. nagy 8-o 164 oldal, címet viseli az a könyv, mely a középiskola egyik ágának, a gymnasiumnak tantervét legújában megállapítja. Mint a cím maga is mondja, de meg a tantervből bőven láthata, e terv bizonyos fogyatkozások szükségérgzetétől s az erre vonatkozó különféle utalásokból előállt módosítása ama tantervnek, melyet a közoktatási ministerium 1879-ben közre bocsátott. A középiskolai törvény akkor még volt nem készen.

Az állami közvetlen rendelkezéstől független, autonom iskolákban, így a reformátusok tul a tiszai tanáregyletében is sok hajlam mutatkozott az állami gymnasiumi tantervnek elfogadására. A nevezett egyesület központi bizottsága több értekezést tartott a tanterv ügyében, sőt felhívást intézett vidéki tagjaihoz, hogy mondják el a tárgyban nézeteiket. E felhívás eredményének tekinthető ama levéltöredék, melyet az alábbiakban újra lenyomatni jónak látok. Eredetileg a debreczeni Prot. Hetilap 1880. jan.—febr. számában, a szerkesztőhöz, Jóó Istvánhoz czimezve jelent meg. Ha egyéb nem, a közvetlenség ad tán neki valami érdeket, meg aztán az, hogy közel egy nyomon halad ama kifogásokkal, melyek miatt a gymnasialis tantervet csakugyan módosítani kellett. A töredék így hangzik:

Azt kellene első sorban megtudnunk jó-e a ministeri tanterv, oly jó-e, hogy utánzásra érdemes? Így már felelhetünk a kérdésre, veszélyeztetése nélkül szabadágunknak, értelmünknek.

Megvallom neked — noha babonásnak tarts érte — az előjelek sem kedvezők a ministeri tanterv jóságára nézve.

Még a mult nyár derekán látott napvilágot e tanterv s azon pontosságról, melylyel tantervet, átmeneti intézkedéseket, osztályok szerinti egybeállítást végrehajt, azt hinnéd, hogy no most valahára kész dologgal állunk szemben. Dehogy. Előfogom adni, mily radicalis módosításokat vesz célba e terv, a nélkül, hogy céljainak okát csak egy szóval is indokolná. A mit úgy hívnak, hogy „utasítás“ — tudtommal — máig napvilágot nem látott. Én nem győzöm eléggé kifejezni rokonszenveimet amaz állami, gymnasiumi collegám iránt, kinek már e folyó tanévben rá kellett lépni az ösvényre, melyet a miniszteri tanterv kiszab, a nélkül, hogy megmondták volna neki, miért kell szakítani az eddig taposott országúttal, mi csillag vezérli uj ösvényén.

A mi még keservesebbé teszi a dolgot, egy magán vállalatu „tudományos és közoktatási folyóiratban“ „Utasító észrevételek“ jelennek meg gymnasiumaink uj szervezéséhez, szintén már 6 számon keresztül, nem tudni kitől, nem tudni kinek tekintélyére. Szabad-e az állami gymn. tanárnak ez „észrevételekhez“ alkalmazkodni, melyekben a „némileg“, az „aligha nem“, a „majdnem“, a „bizonyos mértékben“, a „nagyobb részt“, a „habár nem kizárólagosan“ stb. jelzők bőmértékű használata egy ideologra vallanak, ki Göthe mondását választhatá jelszavul: Nach einem selbstgesteckten Ziel, mit holdem Irren hinzuschweifen.“

Azt mondod, hogy ne keverjek oda nem tartozó dolgokat a tanterv bírálataiba; ott van a ministerialis „gymnasiumi tanítás terve“, szóljak magához a tárgyhoz, ha tudok. Jól van, megfogadom szód. Első kifogásom a ministeri tanterv ellen a nyelvek tervezett tanítására, vagyis inkább azon könnyelműségre vonatkozik, melylyel a nyelvek tanításának módszerét ez uj tanterv felcseréli.

Hogy megértsd gondolatomat, kénytelen vagyok a ministeri legujabb tanterv kelte előtti időkre, majd egy évtizedre visszatekinteni. Bizonyosan emlékezel rá, hogy a lefolyt évtized elején szándékolt középiskolai reform a nyelvek tanításának kérdésén feneklett meg. — A tény az volt, hogy a nyelvek tanítása nem mutatott annyi sikert, a mennyit a ráfordított erő s idő után várni lehetett volna. Nyelv és irodalom — kivált a classikusok — tניתása tekintetvén pedig addig gymnasiumi alapnak, az alap sikertelenségével az egész gymnasium célja, tantárgyai, illetékessége, a tanítás módszere mind-mind kérdés alá jöttek. Voltak indítványok pro et contra. A miniszter ingadozott, majd hogy külföldi szakértőkhöz nem fordult, mintha a soroksári gát lerontása lett volna szóban. Valóban oda is fordult. Müller Miksa küldött tanácsokat, de ezekkel a miniszter nem mert mit csinálni; hagyta tehát aludni a dolgot, legfőlebb egy-egy szabályrendelettel adott kifejezést duzzogásának.

Az akkori vitáknak legnevezetesebb tüneménye Salamon Ferencz „közoktatásunk reformja“ volt. De ezzel ép oly kevésbé tudott mit csinálni a miniszter mint Müller tanácsaival. Hagyta tehát ezt is, hadd legyen ideje — gondolható — tanári közvéleményünknek az érlelődésre.

Megtörtént, t. i. az érlelődés; azonban ez még nem egy az érettséggel. Mindegy; ég és föld a különbség a miniszter régi és mostani tervezetesei közt.

Tekints barátom a tantervre s észreveszed, hogy Salamon Ferencz eszméi

a nyelvtanításra vonatkozólag diadalmaskodni készülnek. A nyelvtanítás ez új tantervben mindenütt „olvasó könyveken“ és nem nyelvtanokon indul meg; a hajdani grammatisáló alapról, át lett téve az irodalmi alapra.

Kell-e neked magyaráznom, hogy mit jelent e változtatás? Azt jelenti, hogy latin, görög, német, magyar nyelv tanárának nem lesz többé kezében nyelvtan, előre megcsinált s lapszámra „fölhagyható“ szabályokkal, melyeket a tanulóknak otthon be kellett „válni“ s aztán az iskolában „felmondani.“ Azt jelenti, hogy tanár, tanuló, együtt fáradozva a tanórán, az olvasmányok után csinálják meg a nyelvtant. Ez meg azt jelenti, hogy a nyelvtényeket ugyancsak szemügyre kell ám venni minden tanulónak, hogy belátással csináljon belőle szabályt. Ez viszont csak úgy történhetik meg, ha a tanár szakadatlan ellenőrzése, éber figyelme jelen van minden nyelvténynél, minden tanítványnál.

Azt mondod, hogy mindezt tudod, sőt több: helyesnek találod. Annak találok én is. De most figyelj. A miniszter egy oly elvet, a mely ellen theoriában nem szólhatunk, egy c'apásra át visz, s meg akar valósítani a gyakorlati életben a nélkül, hogy a siker kezességének, birtokában volna. Az a vádam, hogy az ön-tanulásban a kisebb körre, néhány tanítványra vonatkozó oktatásban helyesnek bizonyult elvet könnyelműen, a legtágasb körü intézetekre, a felügyelete alatti gymnasiumokra átviszi, a nélkül, hogy alkalmazását ily intézetekben eleve megpróbálta volna.

Gondold meg már most, hogy a gyakorlatban miféle tényezők előtt fogunk állni. A miniszter dekretált egy elvet, az eddigitől eltérőt, vele szembeszökőt; módjában volt, megtehetette. De megteheti-e ugyanazt az elv végrehajtóival, a professorokkal. Ne mondják, hogy furcsa lény az a tanár. Én tőle sem kívánok mást, mint a mit egy más hivatalban levő embertől, t. i. hogy a közönségesen elfogadott legjobb elvek szerint megszerezze a gyakorlatot, a routine-t. Tegyük fel, mint ezt fel kell tenni, hogy az ország valamennyi középiskolájának nyelvtanára bizonyos rutinera tett szert a nyelvtanításban a régi elv szerint. Nem azt kérdelem hiszed-e?, azt: lehetőknek tartod-e, hogy e rutinét fölcsérélhesse egy másikkal, azzal a melyeknek elvét épen most decretálták számára Budáról. Sőt tovább megyek. Felteszem, belátja valamennyi nyelvtanár az újban alkalmaztatni kívánt elv helyesebb voltát s Schopenhauer egész philosophiájával daczolva akaratát is az újabb elv szolgálatába hozná, mit gondolsz képes lesz-e rá? Lesz-e képes arra, hogy kényelmes positioját: a „felhagyást“ a „kikérdezést“ bizonyos formulák betanításával járó bravourokat, melyek akár a szemfényvesztésig fokozhatók valának, fölcsérélhesse azzal a „pepecselő“ eljárással, melyet az új módszer kíván, s a melynek jutalma nem bravourokban, nem szemfényvesztésben, hanem a hálás tanítvány késői önértetében fog nyilvánulni.

Nem barátom, ez nem fog oly könnyedén menni! Azt pedig te sem hiszed, hogy a minister azokat a vén professorokat, kik a még vénebb Horac „quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu“-ját megtanulták, az új elv érdekében azonnal nyugdíjazhatná, hogy hozzon helyökbe egy új nemzedéket, kiképzettet, s mindenben alkalmast az új elv parancsára.

Tegyük fel, hogy még erre is eltökélné magát a minister — elvben. Akkor meg azt kérdezném meg tőle, hogy ő ezt az új elvet, melyet meg akar valósítani, oly könnyűnek tartja-e a megvalósításra. Hisz ez a módszer, melyet eddigi

szokásainkkal szembeszökve alkalmazni akar, az inductio-é? — Hát ti azt hiszitek, hogy az inductiv módszer csak olyan csiri-csaré dolog, a mire minden ember képes. Én azt látom, hogy még a reáliákban is szerfelett nehéz a jó inductiv eljárás, pedig ott a tények csakugyan kézzel foghatók, s mégis hány ember tudna velök helyesen bánni. Valóban kevés. Hát a nyelvben? Ne felejtjük soha, hogy a nyelv szavaiban fogalmak nyernek kifejezést, fogalmak közt alkalmazni az inductiót végtelenül sikamlósabb dolog, mint egyébütt. Még kevesebb ember lesz rá alkalmas.

Ezzel jár karöltve pedig egy körülmény, melyet szintén a gyakorlat lenne hivatva eldönteni. Előfogom adni, hogy a miniszteri tanterv a többi tantárgyak módszerének is az inductiót fogadta el. S vedd föl már azt, hogy ha a nyelvtanításban az inductiót helytelenül alkalmaztuk, a mi a mostani tanterökök matematikai bizonyossággal be fog következni, a többi tantárgyak módszere iránt való érzéket, azt a bizonyos műöszönt, melynek a tanuláznál ki kell fejlődni, alaposan tönkre tettük.

És végy föl még egy körülményt. Vedd föl azt, hogy változott tehát a módszer, de megmaradtak a népesebb osztályok; megmaradt a három idegen nyelv, melyekből más más tanárnak ugyanazon elv szerint kell csinálni grammatikát, megmaradtak a nyelvek, óraszámuk óriási tömegével alapstudiumoknak a közép-oktatásban s mondd meg felmenthető-é az elhamarkodás vádjá alól a minister, midőn ez „összekülönböző“ dolgokat, gyakorlati próba nélkül kilöki az életbe s alkalmazásukat ráparancsolja engedelmes szolgálóra.

Nem ok nélkül emeltem ki, hogy a reform daczára a nyelvek alapvetőnek maradtak a gymnasiumban, óráik tulnyomó nagy számával, s meg fogják hiúsítani épen az ő érdekökből hozott reformot. Ugyanis e nagy óraszám miatt fenn kell tartani az eddigi rendtartást, melynél fogva osztályonként vagy legfeljebb két osztályonként más más tanár lesz kénytelen tanítani ugyanazon nyelvet. Az aztán kérdés marad, hogy az inductiv módszer mellett, az egymást váltó osztályokban működő, különböző tanárok be fogják-e magokat annyira élni egymás módszereibe hogy a nyelv és irodalom biztos kezelése ne veszélyeztessék. Ez az a mi felett én kételkedem, sőt belátásom szerint az eddigi nyelvtanítás sikertelenségének is e körülmény volt oka. Nem szükség magyaráznom, hogy ez ok hatványozott mérvben fog működni az új módszer mellett, mert itt már nem a kézikönyv, de teljesen a tanár felfogása, eljárása dönt, az pedig régi igazság, hogy „duo faciunt idem, non est idem.“

Ellenveted, hogy csináljunk hát szakrendszert le az első osztályig az osztályrendszer helyett. Miért? kérdem, a nyelvek sikeresb tanításáért? — Na már én inkább vezettem magamat, kivált a gymnasium alsóbb osztályaiban nevelés-fegyelmi elvektől, mint a nyelv sikeresebb tanításának állítólagos reményétől. Ez a kettő pedig nyíltan ellenmondásban jó így egymással. Nevelési okok algymnasiumban osztályrendszert kívánnak, az alapvetőként nagy órászámmal inductive tanított nyelvek sikere pedig, több osztály növendékének egy tanárra bizását.

*

Tekintsd meg most barátom a ministeri tanterv heti óraszámainak táblás beosztását s vedd figyelembe a következő tényeket: A 233 heti órászámból esik a nyelvekre 116, mondd száztizenhat, tehát fele az összes órászámnak. A szorosb értelem-

ben vett reáliakra (földrajz, természetrajz, természettan) esik összesen 31, mondó harminczegy óra, természetesen a nyolcz osztályt összevéve.

E két adatot azért állítam egymással szembe, hogy kitűnjék a tantervkészítő álláspontja, mit tart a gymnsáiumi tanítás lényegének. Minden ellenmondás nélkül kimondhatjuk, hogy a nyelvek tanítását tartja. E szerint ama régi, jól ösmert álláspontot foglalja el, a mely nyelv, vallás, mathesis és logika mellett a reáliákat jó, ha eltűri. El kell azonban tűrnie, mert ha szeme nem volna is a demonstrálható igazság számára, fülét dugva nem tarthatja az élet hangos követelményeire.

E szűk keretű bírálatban nem akarom felújítani a vitát a nyelvek és reáliák tanításának elsőbbsége felől. De nem fog szerénytelennek feltűnni előtted a kívánalom: hogy ha már eltűri a minister gymnasiumi tanterve az ugynevezett reáliákat, módját keresi, hogy tanításuk célravezető legyen.

Az a vádam a miniszteri tanterv ellen, hogy e szerény kívánalomnak sem tett eleget, sőt rajta volt és van, hogy a reáliák tanításának sikere meg hiúsíttassék.

Merész vád; bizonyítsunk.

Tudomány, tanulás e két alkotó elemből áll: adatokból és az adatok rendszereből. Az adatokat és egy jó rendszert birtokba vett, jól organisált főnek mi sem lehet élvezetesebb, mint áttekintése ama kínos, hosszú utnak, melyet az emberiség e célból történelmileg megküzdött. S ha e jól organisált fő, saját élvezetén túl, a legnagyobb kötelességre is gondol, mely e földön embernek juthat: embertársai java előmozdítására, intellectualis kiképeztetésöket nem e kínos, egymást keresztező utakon fogja tervezni, melyet a tudományok fejlődése történelmének hívnak. Sőt a mennyiben a kiképzés tárgya a 10 éves gyermek, arra fog törekedni, hogy a szervező fejében élő világosság szerint megismertesse azon adatokkal, melyek később, a jegecedés törvénye szerint, maguktól válhatnak egy rendszerré.

Ha a paedagogia tudománya egyáltalán létezik, feladata: a szellemi élet kiképezésére hivatott adatok kiválasztásában s azután, hogy ez adatokat a növendék gyermekkel közölte, az adatok rendszerezésében áll. A kettőt elkülönítve is találhatni ugyan, a dolgok összefüggését nem látó empirikusban és a tényeket figyelmen kívül hagyó utszéli philosophban; de sem egyik sem másik nem ideálunk.

Vegyük már most figyelembe a körülményeket, melyek közt a kimutatott elveket alkalmaznunk kell. A középiskola tényleges nyolcz osztálya mellett szabály szerint 10—18 éves növendékek várnak kiképeztetésre.

Gondolható-e az, hogy a 10 éves gyermek, tegyük fel a legjobb népiskolai tanítás mellett, magával hozza az okat az adatokat, melyek a rendszerezés elengedhetetlen támaszai? Nem.

Mi lesz tehát a teendő? Felelet az, hogy a mondott adatokat most kell a gyermek birtokába juttatni, s ha ezeket megszerzi, akkor rendszerezni; mi közben a fejlődő értelem, a rendszer nyert világánál, mintegy második felfedezőjévé válik a tudományt alkotó igazságoknak — önmagára nézve. Így és itt uyer értelmet az a hangzatos phrázis: öntanulásra kell szoktatni a tanulót.

A dolog e természetes menete mit hoz magával a 8 osztályu gymnasiumra

nézve? Felelet: a nyolcz osztályos tanfolyam tagoltságát, adatszerző és rendszerezőre. Ugy hívták eddig, hogy algymnasium és felgymnasium.

Nos hát barátom! a miniszteri terv egyik reformja (?) az al- és felgymnasium megszüntetésében áll. Kérkedik vele, hogy a 8 osztályú gymnasiumot egyöntetű egységes tanintézeté tette. Azon álláspont mellett, melyet elfoglal, a melyről főnebb szólánk, nem nagy intellectualis erőbe kerülhetett. ez egységre vitel. Neki a nyelv minden, s az magától értetődik, hogy a nyelvtanítás a gymnasiumban nem eshetik az adatszerző és rendszerező kettős tanmenet alá. — Ed-dig sem esett, noha meg volt különböztetve az al- és felgymnasium, nyilvános jeléül annak, hogy a nyelv, mint „tudomány“ nem a gymnázium dolga. Ehhez csak nem kell commentár!

Azon fordult volna meg a reform. ha már minden áron reformálni akart a minister, hogy az eltört reáliák tanítását tegye sikeresebbé. És mit tett? Azt, a mit főnebb vádként fölhozta, hogy a sikerre való kilátást is meghiusítá.

Kell-e előbb tanubizonyosság a ministeri terv reformjának kétes értékére a ti központi bizottságtok helyes ösztönénél. Bármennyire elfogadja is a központi bizottság a miniszteri tantervet, de az nem megy a fejébe, és igen okosan, hogy a 7-ik és 8-ik osztály előtt semmi természettan se taníttassék a gymnasiumban. El is határozta, hogy természettan taníttatni fog már a 3-ik osztályban, okvetlenül a mondott adatszerző, vagy mint közönségesen hívják, leíró módszerben. Csakhogy e csekély (?) módosítással kiszámíthatatlan rés lett ám ütve a ministeri terv rendszerén.

Lássuk meg hát a ministeri tervnek a reáliák tanítására vonatkozó rendszerét. És itt engedd meg, hogy egy perczre mást, a miniszteri terv képviselőjét képzeljem helyeden, a ki az előadottak után okvetlen ily apostrophálásal fordul hozzám. „Minő hebehurgyaság! Mert ha megengednök is, hogy tudomány és tanuláskor adatgyűjtő és rendszerező kelléke van, ugyan ki közölne a 10—14 éves gyermekkel adatokat átabotába. Már a közlendő adatok kiválasztása. a kiválasztottak közlésének egymás utánja bizonyos csoportosítást, ez pedig rendszert tételez fel. E kívánalomnak pedig busásan eleget tesz a miniszteri terv, melynek a reáliák tanítására vonatkozó reformja az al- és felgymnasium hiuságkeltő tagoltságának megszüntetése után épen a tantárgyak csoportosításában áll.“

És én az apostrophálás e szavaira nyugodtan felelném tantervkészítőknök: te mondád. Mint egy ékesen főmált pyramis úgy tűnik föl az első tekintetre a reáliákra vonatkozó ministeri terv. Alapja a három alsó osztályban a földrajz, mely czímen a reáliák elemei mind összefoglaltatnak. Dereka a 4—6-ik osztály, természetrajz czímen. Csucsá a 7. és 8-ik osztály, a természettan. Sőt hogy az arányosság kellékeinek betű szerint elég legyen téve, a pyramis talapzata a 4-ik osztályt is szeliden magába öleli, a mennyiben földrajz még itt is taníttatik; az igaz, hogy csak politikai, de végre ez is földrajz. és így a basishez is számítható. És e pyramidalis arányosság, összeköttetésben a gymnasium egységével nem egy kedélyt nyert meg a tervnek; s mondják még, hogy nincs meg bennünk a szép iránti érzék!

Ha netán véletlenül téged is megbüvölt barátom a terv e látszólagos arányosságra, a hétköznapi munka nevében kérlek, töröld ki szemedből a káprázatot. A kor durva tudomány szomja az Olympusnak, Trója szent romjainak sem

hagy békét. A mi miniszterünk pyramidalis alkotása tán nem költ oly sovár ingert az alapok, eresztékek átvizsgálására, kivételt azonban a kritika bonczoló-kése alól nem képezhet.

A pyramis basisát a következő szavakkal ösmerteti meg velünk a tanterv; „I. osztály, 3 óra. Magyarország és a földközi-tengert környező országok (illetőleg a régi római birodalom területének) természeti viszonyai. Az országok természeti viszonyainak leírásához fűzendők a főbb topographiai adatok, városok és vidékek néprajza, a lakosok főbb foglalkozásának ismertetésével, nemkülönbén a feltünőbb föld- és kőzetnemeknek, jellemző növényeknek s állatoknak szemléltető leírása. II. oszt. 3 óra. Európa és Ázsia többi részeinek leírása oly módon, mint az első osztályban. III. oszt. 2 óra. Afrika azon részeinek, melyek az első osztályban tárgyalva nem voltak, valamint Amerika és Ausztrália természeti viszonyainak leírása oly módon, mint az előbbi osztályokban, tekintetbe véve a fölfedezések történetének főbb mozzanatait is.“

Első észrevételem a gymnasium összes reáliáit, magába foglaló e földrajzra abban áll, hogy az első, második, harmadik osztályban végre nem hajtható, tekintsük akár a tudomány természetét, akár a rá szánt heti 2—3 óra számot. Azt mondom, hogy a gyakorlat mutatja meg. Tekintem hát csupán a tanterv czélzatát s azt mondom, hogy a földrajz címén elősorolt különnemű tárgyakat vagy tudja egy gondolat körül csoportosítani, a mi nyílt törekvése a tantervnek, vagy nem. Ha nem, úgy nincs miért vesződni a csoporttal, magától összedől. Ha igen, úgy megvizsgálendő, miféle gondolat nyert kifejezést e csoportosításban, való e az a gondolat a 10 éves gyermek számára; s aztán elérhető-e általa a czél, hogy basisa gyanánt szolgáljon a gymnasium pyramidalis szükségleteinek.

Bevallom hát barátom, hogy én a földrajznak a miniszteri tantervben kívánt feldolgozását századunk egyik legnagyobb vívmányának tartom. Végtelen felemelő s értelemvilágosító van a tényeknek oly csoportosításában, kölcsönös magyarázázában, a mint azt a földrajzra nézve, először ha nem csalatkozom Ritter *) fölfogá. A száraznak és a tengereknek beosztása, a hegyek és a folyók, a légáramlatok, a csapadékok, a geologiai elemek stb. mi befolyással vannak a növény- és állatvilágra s mindezek együttesen az ember szellemi működésére is: oly dolgok, a melyekbe való belátás egy philosoph ambícióját képezheti. A földrajz ily modoru tárgyalásának a tények összefüggő előadása, a causalitás beláttatása ad lelket, a mi nélkül az egész, egyébként bármily gazdag részletezés holt anyag marad, emlékezetet terhelő, értelmet nem világosító.

Ha egyáltalán való a 10 éves gyermeknek a földrajz e tudományos tárgyalása, úgy „legalább sejtetni kell a növendékekkel azon magasztos feladatot, mennyiben függ az emberek művelődése, társadalmi és állami állapota a lakóhely természeti viszonyaitól; mi hatása van a természeti törvényeknek az egyes nemzetek történeteire és viszontagságaira“ mondja Hunfalvi János a „Magyar Tanügy“ mult évi 8—9 számában.

És most kérdem tőled, lehetőnek, valószínűnek tartod-e, hogy minden előleges physikai, chemiai, mechanikai, élettani ösmeretek nélkül, a 10 éves gyermek

* Die Erdkunde in Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen etc. 1818.

causalitási viszonyt lásson, vagy Hunfalvival: „sejtsen“ a tanterv kívánsága szerint. Példát hozok föl. Jól teszi a tanterv, hogy Magyarországból indul ki s valószínűen minden okos földrajztanár épen tanintézete helyéről, a miénk hát Sáros-Patakról fog kiindulni. Tegyük föl, hogy a három heti óra szűk határai közt, a földrajz tanára mindent megteend, a mihez magos intellegentia, nemes akarat s a legjobb módszer csak vállalkozhatik s kérdem befogja-e látni az első osztályu növendék, annak a közvetlen közelünkben eső ténynek miért-jét, hogy a sárospataki vár és collegium Sáros-Patakon épült és miért nem Sátoralja-Ujhelyen. Ugy-e, hogy nem. És ha nem, hogy gondolod hogy „értelemképző“, „szellemfejlesztő“, „szívneemesítő“ vagy bánom is én miféle címmel ellátott, általános igazságokat sejtsen, ugyanazon 10 éves gyermek a régi római birodalom területéről, a mint pedig az, az első osztály tantervében elő van írva. Nincs veszedelmesebb a részletekben járatlan általánosságnál, mondta Dessewffy Aurél, s ily veszedelemmel akarjátok ti megkezdeni középiskolai oktatásokat.

Látod, itt a főhibája a miniszteri tantervnek, hogy oly dolgot taníttat az első osztályokban, a mi előkészített, érett értelemnek való. E főhibából a többiek önként folynak. — Nevezetesen az, hogy miután a pyramis talpán csoportosított reáliáknak eszmei magva, az a központ, mely jegezedést idéz elő, meg nem valószínű, ugyan mi lesz irányadó a csoportosításra nézve? Talán egyik-másik professor hajlama, előkészültsége. — Hunfalvy maga biztosít bennünket, hogy „gymnasiumi tanár nem igen foglalkozhatik kirekesztőleg a földrajzzal, de legyen bár a történelem, bár a természetrajz a másik szaktárgya, okvetlenül szükséges, hogy a földrajzt is szeretettel, bizonyos lelkesedéssel karolja fel.“ Hogy mennyire fogadják meg a földrajzzal szakszerűen nem foglalkozó tanárok az „okvetlen szükséges, bizonyos lelkesedésre“ fölhívást, nem tudom, de azt sejtem hogy ha pusztán reá bizatik mit és mennyit tanítson, a különböző szakkal foglalkozó tanár a földrajz czimén, a saját szaktárgyát fogja mindegyik premlalni.

Ekkor meg elő áll az a baj, hogy a pyramis talpa nem támasztja a derekát s ez a csucsat s így a szép tervezet halomba dől. De nem szokta a miniszter a maga tanárait a magok szabadjára hagyni; gondoskodni fog tehát, hogy állíttassék elő egy, a tantervet lehetőleg megközelítő tankönyv s lesz rá gondja, hogy az a tankönyv el is végeztessék az illető osztályok által. Otthon vagyunk, barátom! Nagy reménnyel, nagy reformba fogott a miniszter, érezve az eddigi betűkhöz kötött rendszer hiányait, s a végeredmény megint a tankönyv-cultiválás lesz. S ehhez ne feledjünk még egy dolgot, megemlítését a módszernek, mellyel a tanterv a földrajz három első osztályra szabott anyagát taníttatni akarja. Kilenz tétel alatt sorolja fel Hunfalvy, mi uton fogja elérhetni a tanár 10—13 éves növendékével a czélt, hogy az egész földgömb „természeti viszonyainak mi hatása van az egyes nemzetek történeteire és viszontagságaira.“ A kilenz érdekes tétel a következő: 1. vízszintes tagolás; 2. magossági vagy függőleges tagolás; 3. hydrographiai viszonyok; 4. égalji viszonyok; 5. termények; 6. ipar és kereskedelem; 7. népességi viszonyok (födolog, hogy a növendék az ország lakosainak eloszlásával, foglalkozásaival, életmódjával, vallásával és nemzetségével ismerkedjék meg.“ Sonst haben Sie keine Schmerzen?) 8. helyrajz; 9. politikai viszonyok. E követelmények egyenként mind inductív módszerre vallanak, inductióra,

melynek Verulami Baco szerint, az experimentum crucis, a tények tiszta elkülönzése a próbaköve. Tessék már most 10—13 éves gyermekkel a világ legösszetettebb tudományához, a földrajzhoz fogni s azzal a hittel eltelve lenni, hogy a gyermek lássa az erdtől a fát, s a mellett el se tévelyedjék s ráadásul inductiv műsztné is kifejlődjék.

Nem, mindezek a dolgok nem fognak mehetni. — Én csak egy dolgon bámulok, azon, hogy a mi belátó Hunfalvynk oda kölesönözheti tekintélyét e tantervnek. Mert ha Hunfalvy annyit mond, hogy a gymnasium legfelsőbb osztályai-ban, vagy teszem fel az akadémián hajtandó végre szándéka, egy árva hangot sem szólok ellene. Így kénytelen vagyok a jobban értesítendő Hunfalvyra appellálni.

Sokat, hosszasabban foglalkoztam e tárgygyal, mint tán kívántad. Azonban ez volt a pyramis alapja, ettől függ főként, megállhat e maga az egész pyramis vagy nem. — Derekával, e pyramidalis tantervnek, könnyebben végezhetek.

Az mondatik, tehát a tantervben, hogy a 4., 5., 6-ik osztály tantárgyát a reáliákban a természetrajz képezi és pedig a 4-ikben ásvány- és kőzettan a geologia elemeivel, az 5-ikben növénytan, a 6-ikban állattan. Mind a három pedig tudományos, vagyis rendszeres előadást követel.

Tekintsük meg barátom! e második csoport elejét s tegyük fel egész jóhiszeműleg, hogy az alsó három osztály már nyújtott elegendő anyagot a rendszerezésre, tehát hogy a 4-ik osztály már hozzáfoghat a „chemiai összetételre alapított ásványtani öt főosztály ismertetéséhez s ezekből az ásványrendszer megalapításához“ miként ez szóról-szóra a tantervben elő van írva. Azt kérdem, hol veszi a növendék e kívánt rendszerezéshez szükséges chemiai ösmereteket? Most tanulja, chemiai ösmeretek bocsáttatván az ásványtan tárgyalása elé, siet felelni a tanterv. Hm! tehát nem elég a heti három órára maga a rendszeres ásványtan, s a geologia, még ráadásul chemiai is. No jó, lesz hát bevégezésül chemiai előismeret. De nini, különös láncolata van ám a rendszeres ösmereteknek. Hisz Lavoisier óta khemiának, az anyag megsemmisíthetlensége elméletének bizonyítéka a mérleg. A mérleg! Tehát erről is kell valamit tudni annak ki a chemia abécéjéhez fog. Ugyan hát a mérlegről, a sulyról, a nehézkedésről, egy szóval a mechanikáról hol, mikor értesül a növendék. A földrajzban csak nem? Az ásványtannal foglalkozó 4-ik osztályban megint nem, mert csak meg mondaná a tanterv, ha igen. Hisz a tantervben — akár a színészben, Shakespere szerint nem áll meg a szó, kibeszél az mindent. Mechanika nincs; nincs sehol egész a 7-ik osztályig. No ott már meg lesz. Beh furcsa az a tanterv, hogy a 4-ik osztályt, a pyramis derekát annak csucsára a 7-ik osztályra támasztaná. Félek, hogy a kísérlet közben feldől.

Tekintsük meg azonban a pyramis derekának másik végét. Mint mondám a 6-ik osztálylyal végződik, s tárgya az állattan. Kiírom a tárgy részletezését is: „az állatok életének és szerveinek leírása általában s a szervek berendezése alapján az állat-törzsek megismertetése. Az egyes osztályok főbb képviselőinek leírása, tekintettel hazánkra s a közéletben gyakoribb állatéleti jelenségekre. Végül: az állatok földrajzi elterjedése.“

Nem az ellen van kifogásom e tárgynál, a mi a részletezésben meg van, hanem az ellen a mi ott nincs. Nem rebusban beszélek. Sem a 6-ik osztály részletezett természetrajzi tananyagában, sem sehol másutt a tantervben említést

téve sem látok az embertanról, arról a mit tudományos néven anthropológiának hívnak. Valójában szándékában volt a miniszternek az ember élettanát mellőzni? s mivel igazolja azt? Vagy talán azt higgyük, hogy teljesen degradált bennünket az állatok sorába? Foi d'animal! ezt sok volna feltenni a szellemes Trefortról. Viszont ha teljesen mellőzi, ugyan mire alapítja majd azt a philosophiai propedeutikát, melyet a 8-ik osztályban „a lelki élet önállósága, a lelki jelenségek főbb csoportjai stb“ címén taníttatni kíván. Vagy tán a Flourens-ok, Claude Bernard-ok eredményeit semmibe sem veszi s a mi ministerünk még mindig Des Cartes álláspontján áll?

Ezek kérdések, s pedig be fogod látni barátom! jogosult kérdések, melyekre a pyramidalis alkotás feleletet nem ad. E szerint a mi pyramisunk dereka jó részben a levegőben függ, másfelől pedig betetőzetlenül marad.

Mert a physika, a mit a pyramis csucsára állít a miniszteri tanterv, az ugyan nem tetőnek való. Nézd a 7-ik osztály physikai tananyaga e részletezésen kezdődik: „Bevezető természettani alapfogalmak stb.“ Ugyan mondd meg, hogy ha csak a 7-ik osztályban jut a növendék a bevezető természettani alapfogalmakhoz, hogyan jusson akár csak sejtelmére annak, az első osztályban, hogy „a természeti törvényeknek (!) mi hatása van a nemzetek történelmére“, mint Hunfalvy kívánni lát-szik. — Mondd meg, nem uralkodnak-e a természeti törvények a növény- és állatországokon, magán az emberen, s ezek rendszeres megősmertetése nem föltételezi-e a természet törvényeinek, hogy nem mondjam a természetani alapfogalmaknak ősmertét. Már hogy mit mondasz hozzá, az a dolgon nem változtat egy csöppet sem, mert a miniszteri tanterv ugy hangzik a hogy idéztem, s nem azért miniszteri, hogy a mi kedvünkért mássá legyen.

Jó volt-e hát, az 1879-ki tanterv? E kérdésre az a tény ad leg-egyenesebb feleletet, hogy alig félévtized múlva mással kellett felcserélni.

Hogy a más tanterv minő? annak a bemutatása és mérlegelése áll előttem s teljesíteni kívánom e folyóirat közelebbi számaiban. Idézett bírálatom igazolására akarok csupán itt, még egy megjegyzést tenni. Az új gymn. tanterv egy nagyon magasztaló ismertetésében, az „Egyetértés“ marc. 13. számában olvassom:

„Az előbbi utasítások kizárólagos induktív iránya enyhítettett, a szövegezés általában preczizebbé tétetett s a tananyag tulságos részletei általában megszorítást szenvedtek.

Legfontosabb a latin nyelvi alaktan tanítása módszerénél eszközölt változtatás. Az új utasítások ekként szólnak: „A következő utasítások főképen abból a szempontból adnak irányt, hogy maga a grammatikai rendszerezés az olvasmány alapján történjék. Azonban az oly tanárok, kiknek didaktikai meggyőződése ez útban nehézségeket talál, oly módon is eljárhatnak, hogy előzetesen, de mindig figyelemmel a növendékek anvanyelvbeli ismereteire a szükséges paradigmákat és szabályokat megmagyarázzák és begyakorolják, és csakis ily előkészítés után fognak hozzá az olvasmányhoz.“ (Tehát az a hír, hogy a latinnyelv tanításánál az induktív methodus teljesen kiküszöböltetett volna, merőben alaptalan.)

A földrajzi ektatásnál alaptalanok voltak (?) azon vádak, hogy az az alsó

osztályokban a természet rajz tanítását is felöleli. Már 1883-ban a tantervi redukció alkalmával kimondatott, hogy a földrajzi tanításnál csakis az egyes földrészeket vagy vidékeket jellemző állatok és növények mutatandók be. Most e követelmény még határozottabban fejeztetett ki, s e mellett I. és II. osztályban is a természeti leírás után a politikai határok s a politikai felosztás ismertetése is megkívántatik.

Az eddigi földrajzi tananyag tulságos oro- és hidrográfiai részletei érezhető megrövidítést szenvedtek.“

Látnivaló, hogy bírálatomban is azokra a követelményekre volt fektetve suly, melyeknek érdekében az új tantervben módosítás történt. Hagyjuk a Rechthaberei-t. Sokkal fontosabb előttem az egész tanterv conceptiója, melyet fentidézett bírálatomban a pyramidalis csoportosítás neve alatt érintettem, s épen ezzel, a tanterv egyetemes becsértékével kívánok foglalkozni.

(Folyt. következik.)

Bokor József.

Az egy középiskola. Bernből vesszük azt az érdekes hírt, hogy dr. Gobat nevelés-ügyi főigazgató a svajczi köztársasághoz emlékiratot terjesztett be, melynek tárgyát a középiskolai reform képezi. E reform főbb vonalai, amaz eszme körül csoportosulnak, melyet az egy középiskola nevével megjelölni szokás. A tanterv csontvázát nem a nyelvek, kivált a classicusok képezik hanem a tudományok. A nyolcz osztályára tervezett egy középiskola felsőbb három osztályában bifurkátiót tervez a nyelvtanítás érdekében. A svajczi közoktatási tanács Gobat nézeteit magáévá tette.

A Magy. Tud. Akademiában Láng Lajos aprilis 8-án felolvasást tartott a hazai középiskolákról. A felolvasás statistikai egybeállítását képezte a középiskola 1867—1885 adatainak. Az adatok csoportosításban főtekintettel a középiskolák nemzeti hivatására volt.

A debreczeni ev. ref. iőiskola tanárkara a jogakadémiák ügyében előterjesztést intézett illető főhatóságához, a tiszántuli egyházkerület közgyűléséhez. Ez előterjesztés érdekes adalékot képez a hazai felsőbb oktatás vajudó kérdéséhez. Bármily régen vajudik is azonban e kérdés, megoldása modozatainak még csak körvonalai sem tüntek elő, sem a központi hatalom sem az autonom hatóságok intéző körei irodájából. Ez utóbbiak, — összesen a védekezésre szólnak, még erőik túlszigázása árán is. A közoktatási miniszterium részéről pedig, a harmadik egyetem tervezésének évekkel ezelőtt szárnyra bocsátásán s aztán e harmadik egyetem által absorbealandó jogakadémiák megrendszabályozásán kívül, egyéb előtérbe nem nyomult. E két pont az összesen, mely évek óta kíséri a